

МИКОЛА КОВАЛЬ-МЕДЗВЕЦЬКИЙ

З ім'ям генерала Миколи Опанасовича Коваль-Медзвецького — першого керівника Державної картографо-геодезичної служби України — пов'язано створення від 10 березня 1918 р. у складі Воєнного міністерства Української Народної Республіки Головної геодезичної управи державної картографо-геодезичної служби України.

Ростислав Сосса
доктор геогр. наук,
професор,
директор
ДП “Укркартографія”

Для наукової спільноти України досі залишається маловідомою діяльність першого керівника державної картографо-геодезичної служби України, начальника Головної геодезичної управи Військового міністерства Української Народної Республіки та Генерального штабу генерал-поручника Армії УНР, вченого *Миколи Опанасовича Коваль-Медзвецького*. Лише в деяких довідкових виданнях можна прочитати дуже лаконічну інформацію про *М. О. Медзвецького* як офіцера Корпусу військових топографів (КВТ) Російської армії [2, 9] та як військового діяча Армії УНР [5, 8, 12, 13, 17].

Микола Опанасович Медзвецький народився 4 лютого 1868 р. у селі Нижня Кропивна Гайсинського повіту Подільської губернії (тепер Немирівського району Вінницької області). Згідно із записом, зробленим у метричній книзі Свято-Богородицької церкви, Микола з'явився у сім'ї доглядача поштової станції православного Опанаса Яковича Медзвецького та лютеранки Єлизавети Георгієвої [3]. Закінчив 4-класне Могилів-Подільське реальне училище, пізніше навчався у Житомирській класичній гімназії, яку закінчив у 1889 р. Принагідно зазначимо, що випускниками гімназії у різні роки були такі відомі люди як біологі *Володимир Мартинович Арциховський* і *Василь Леонідович Омелянський*, літературознавець, історик і фольклорист *Микола Павлович Дашкевич*, польський композитор *Юліуш Зарембський*, метеоролог і геофізик *Олександр Вікентійович Ключовський*, один із перших президентів Української академії наук академік *Володимир Іполитович Липський*, геодезист і картограф *Ієронім Іванович Стебницький*, геолог, гідрогеолог і географ *Павло Аполлонович Тутковський*, хімік *Михайло Ілліч Усанович*.

З 14 серпня 1889 р. по 1891 р. *М. О. Медзвецький* навчався на військово-училищному курсі при Московському юнкерському училищі. Після його закінчення служив молодшим офіцером у батареї Ново-георгіївської фортечної артилерії (1891-1896). У 1896 р. вступив на геодезичне відділення Академії Генерального штабу у Петербурзі [9]. Тривалість навчання на відділенні була чотири роки: перші два роки в стінах академії студенти слухали теоретичні курси, останні два — у Пулковській обсерваторії, де вони вивчали практичну астрономію, вищу геодезію і проходили практику. Офіцери, які закінчили геодезичне відділення Академії та практичний курс Пулковської обсерваторії, мали спеціальний статус офіцерів КВТ — геодезисти. Якість підготовки слухачів цього відділення визначалась також тим, що до нього зараховували лише 7-10 осіб і до того ж один раз на два роки.

Після закінчення Академії Генштабу *М. О. Медзвецького* 28 березня 1901 року переводять до Генерального штабу, а 4 червня 1901 року на його прохання — для збирання матеріалів про астрономічні спостереження для написання майбутньої наукової праці — направляють у Туркестанський військово-топографічний відділ як виконавця астрономічних робіт на Чарджоуській міжнародній астрономічній станції. Під час роботи на станції його з 8 грудня 1901 р. по 8 грудня 1902 р. (згідно з тодішніми вимогами про наявність військового стажу) відряджають до 17-го Туркестанського батальйону для командування ротою. Там він отримав чергове військове звання полковника. З 17 лютого 1904 р. Микола Опанасович виконує астрономічні роботи в Приамурському військово-топографічному відділі на території Маньчжурії, бере участь у російсько-японській війні 1904-1905 років. 1 травня 1905 року *М. О. Медзвецького* призначають помічником начальника геодезичного відділення Військово-топографічного управління Головного управління Головного штабу, а 22 квітня 1909 року — начальником геодезичного відділення Військово-топографічного відділу Головного управління Генерального штабу [9].

27 квітня 1911 р. полковника *М. О. Медзевцького* призначають начальником Військово-топографічного училища, заснованого 1822 р. для забезпечення кадрами КВТ як Петербурзьке училище топографів (з 1832 р. — школа топографів, з 1863 р. — училище топографів, з 1 серпня 1867 р. — військово-топографічне училище). Штат юнкерів був невеликим і напередодні Першої світової війни нараховував лише 100 осіб. Курс навчання був трирічним і напруженим. Крім курсів топографії, вищої геодезії, артилерії та фортифікації юнкери-топографи вивчали сферичну тригонометрію, аналітичну геометрію, диференціальне й інтегральне числення, фізику. Багато годин відводилось на практичні заняття з геодезичних обчислень, топографічного креслення, картографії, каліграфії, зйомок, геодезичних робіт. Юнкери мали знати порядок ведення діловодства та рахівництва, фотографію, гальванопластику і літографію.

За керівництва *М. О. Медзевцького* Військово-топографічне училище значно розширилось, а в роки Першої світової війни інтенсифікувало підготовку кадрів для КВТ, перейшовши на восьми-місячний курс навчання. У 1916 р. при училищі було відкрито школу підготовки прапорщиків для виконання знімальних робіт, яка зробила два додаткові випуски військових топографів для діючої армії. 6 грудня 1913 р. *М. О. Медзевцький* отримує військове звання генерал-майора. Тут слід зазначити, що рівень організації та професійної підготовки керівного складу КВТ того часу був надзвичайно високий. Начальники мали блискучу освіту, велику практику виконання астрономічних, геодезичних і топографічних робіт державного значення. Часто, незважаючи на посаду, вони особисто виконували особливо відповідальні роботи. Багато з них були авторами наукових праць і керівництв, виконували особливо відповідальні завдання під час бойових дій під вогнем противника [2, с. 36].

М. О. Медзевцький бере участь у громадсько-політичному житті української громади Петрограда, у діяльності українського освітнього товариства "Просвіта". У 1917 р. залучається до роботи Виконавчого комітету українських військових формувань Петроградського гарнізону [5]. Публікує наукові статті, зокрема й українською мовою. Після Лютневої революції 1917 р. докладає всіх зусиль для повернення в Україну, і серед перших генералів Російської армії прибуває до Києва. Згодом стає начальником Київської військово-топографічної зйомки — структурного підрозділу КВТ.

Наказом Українського військового секретаріату №30 від 24 листопада 1917 р. Управління Київською зйомкою Військово-топографічного відділу Головного управління Генерального штабу Російських збройних сил перейшло у розпорядження цього секретаріату. У відання начальника зйомки відійшло також картографічне відділення штабу Південно-Західного фронту, яким до того керував начальник інженерів армій Південно-Західного фронту.

М.О. Коваль-Медзевський (1868-1929)

Оскільки основним споживачем картографічної продукції тоді була армія, то саме при Військовому міністерстві в результаті реорганізації Київської військово-топографічної зйомки 10 березня 1918 р. було створено Головну Геодезичну управу як інституцію загальнодержавного значення, яку очолив генеральний хорунжий *М. О. Медзевцький* (з 1919 р. — член Ради Військового міністерства УНР, з 1920 р. — генерал-поручник). Українська картографо-геодезична служба розбудовувалась за зразком російського Корпусу військових топографів. Основними функціями Головної геодезичної управи були ведення картографічної справи армії, виконання топографічних зйомок, виготовлення військових карт і постачання їх армії та військовим установам і, на що звертаємо особливу увагу, задоволення всіх державних потреб у топографо-геодезичних і картографічних матеріалах.

У травні 1918 р. було розроблено проект Статуту Головної геодезичної управи, який, однак, не було затверджено. Після його доопрацювання розробили Статут Корпусу українських геодезистів, який істотно не відрізнявся від попереднього Статуту Головної

геодезичної управи (одним з основних завдань Корпусу стає також постачання флотові морських карт, що не було передбачено попереднім статутом). Центральним управлінням Корпусу українських геодезистів було визначено Головне геодезичне управління. Всіма сферами геодезичної та картографічної діяльності мав керувати начальник Корпусу українських геодезистів, він же — начальник Головного геодезичного управління. Начальник Корпусу українських геодезистів ставав дійсним членом Військової ради та Геодезичної ради Державного геодезичного інституту Української Академії наук. Наприкінці жовтня — на початку листопада статут Корпусу українських геодезистів і штати Головного геодезичного управління були затверджені на засіданні Фінансової комісії при Департаменті державної скарбниці. З 23 грудня 1918 р. до 6 серпня 1922 р. начальником Головного геодезичного управління Генерального штабу УНР був *М. О. Медзевцький*.

Враховуючи потреби виконання величезного обсягу картографо-геодезичних робіт (рекогностування 3-верстової топографічної карти території України, роботи з установами державних кордонів, укладення карти України масштабу 1:1 000 000 тощо), *М. О. Медзевцький* наполегливо відстоював необхідність збереження штату кадрових геодезистів, здатних забезпечити реалізацію цих планів. Микола Опанасович аргументував також необхідність розширити штати, посилячись на складність підготовки фахівців-професіоналів. Усіх фахівців — геодезистів колишньої Росії було не більше 500 осіб, а технічна підготовка персоналу займає не менше трьох років і коштує дуже дорого. Тому Українській Державі було б найвигідніше тоді кооптувати якомога більше підготовлених геодезистів, поки їх не запросили до себе відповідні інституції інших частин території колишньої Росії. Через це начальник Головного геодезичного управління включив до штату приблизно таку кількість різних фахівців, яку до початку 1919 р. він зміг би зібрати в Україні.

М. О. Медзевцький доклав багато зусиль для розбудови української державної картографо-геодезичної служби. Проте за короткий період своєї діяльності картографічний відділ управи встиг лише перевидати у 1918 року кілька карт, що раніше видавалися російською військово-топографічною службою. На основі "Спеціальної карти Європейської Росії" *І. О. Стрельбицького* у квітні-травні 1918 року вийшла однофарбова "Спеціальна карта України" у тому ж масштабі

(1:420 000). Були змінені тільки назва карти та вихідні дані. Видання карти планувалося на 54-х аркушах. На відміну від карти *І.О. Стрельбицького* на ній не було зображено ні рельєф, ні ліси. У двох варіантах (2 та 6-й арк.). У базі "Шляхової карти Європейської Росії" видруковано однофарбову "Шляхову карту України та суміжних держав" у масштабі 1:1 050 000 (25 верст у дюймі). У квітні 1918 року побачила світ "Карта України та частини суміжних держав" у масштабі 1:2 520 000. "План Києва з околицями" масштабу 1:21 000 перевидано на 6-ти аркушах станом на 1897 р. Зрештою, хід історії не дав змоги реалізувати плани щодо повного топографо-геодезичного та картографічного забезпечення потреб Української Держави.

У період Гетьманату *М.О. Медзевецький* як фахівець з великим досвідом роботи з підготовки військових кадрів входив до складу Комісії з утворення військових шкіл і академій Генерального штабу, яка під керівництвом генерала, професора *М.Л. Юнаківа* (1871-1931) працювала над укладанням військових статутів молодого української армії та організацією мережі військових навчальних закладів. Микола Опанасович займався також науково-викладацькою роботою. У 1919 р. був доцентом Київського університету, де викладав сферичну астрономію. У 1920 році читав лекції у Кам'янець-Подільській спільній юнацькій школі.

З 1920 р. генерал-поручник *М. О. Коваль-Медзевецький* (автор не знає обставин появи додатка до прізвища) здійснював зв'язок Головного Отамана *Петлюри* з Галицькою армією. 19 березня 1920 року він став членом, а 29 квітня — тимчасовим виконувачем обов'язків голови Військової Ради УНР [4]. У травні 1920 р. очолював комісію УНР у Проскурові щодо подальшої долі частин Червоної Української галицької армії (близько 15 000 солдат), пізніше був направлений в Українську військову місію у

Варшаві (вересень-жовтень 1920 р.) [17].

Після поразки в боротьбі з більшовицькою Червоною армією в листопаді 1920 р. державні установи та рештки армії УНР були переміщені на територію Польщі. У Польщу емігрували майже 30 тис. українських військових, тисячі біженців. Із 21 листопада 1920 р. у містечку Тарнові (Тарнув), що лежить на південному сході Польщі між містами Краків і Ряшів (Жешув), почав діяти Державний центр УНР в екзилі, який спрямував свою діяльність на відновлення української державності. В осідку Державного центру працював і *М.О. Коваль-Медзевецький*, який у 1921-1922 рр. входив до складу Вищої військової ради, очолюваної генерал-полковником *М.Л. Юнаківим*.

У 1922 р. *М.О. Коваль-Медзевецький* як висококваліфікований фахівець приймає пропозицію ректора Ягеллонського університету в Кракові й починає працювати в астрономічній обсерваторії цього навчального закладу, не пориваючи зв'язків з українськими військовими. Він частий гість у дивізіонах легкої артилерії, що дислокувались у Лобзові (передмістя Кракова) і в селі Бронівце (за 2 км від Кракова). Під час Великодніх свят у 1923 р. у Лобзові приймає останній військовий парад Кавалерійсько-артилерійського дивізіону генерала *Олексі Алмазова* (1886-1936) перед відъездом інтернованих на роботи в шльонські шахти [14, с. 71]. *М. О. Коваль-Медзевецький* бере також участь у роботі Українського військово-історичного товариства, заснованого у серпні 1920 р., яке поряд з іншими питаннями займалося збиранням і збереженням документів.

Микола Опанасович у міру можливостей допомагав матеріально і морально українським емігрантам. Для виховання високоосвіченого молодого покоління Український центральний комітет, що діяв у Варшаві, поставив перед українською еміграцією, яка мала певні

статки, завдання допомагати студентству. *М.О. Коваль-Медзевецький* разом з головою Ради республіки — українського еміграційного парламенту (1920-1921) *І.А. Феценком-Чопівським* (1884-1952; у 1922 р. запрошений до Кракова в Гірничу академію, пізніше — член-кореспондент Польської Академії наук) систематично надає свої кошти Стипендіальному фонду імені Симона Петлюри, створеному для підтримки українських студентів в еміграції [17, с. 72].

Після 1925 р. проживає у Варшаві й працює у місцевому бюро мір і ваг, виконує гравіметричні роботи у Гдині, Картузах, Варшаві, публікує польською мовою праці "Визначення прискорення сили тяжіння в Гдині, Картузах і Варшаві в 1926 р." (Варшава, 1928), "Геодезичний компаратор Головного управління мір" (Варшава, 1929) [15, 16].

М.О. Коваль-Медзевецький помер 10 вересня 1929 р. і похований у Варшаві на Православному цвинтарі на Волі. Могила знаходиться в 36-му кварталі серед поховань провідних військових діячів періоду українських визвольних змагань. У травні 2007 р. автор мав можливість відвідати місце останнього спочинку першого керівника державної картографо-геодезичної служби України. На цьому цвинтарі поховано близько сотні видатних полководців армії та державних діячів УНР, зокрема генерали: *В. Абаза, М. Безручко, М. Бондарівський, О. Бурківський, Є. Гамченко, В. Змієнко, І. Копестинський, В. Куц, І. Новицький, М. Пономаренко, О. Пороховицький, В. Сільський*; міністри: *О. Лотоцький, А. Лукашевич, О. Салківський*; професор *П. Холодний*. Для увічнення їхньої пам'яті й тисяч інших наших співвітчизників, які спочивають на польській землі, стараннями українців Польщі встановлено пам'ятник, перед яким після проголошення незалежності України схилили голови найвищі посадові особи держави [4].

Література

1. Генерал Микола Коваль-Медзевецький [некролог] // Табор. — 1929. — Ч. 11. — С. 96.
2. *Глушков В.В., Долгов Е.И., Шаравин А.А.* Корпус военных топографов в годы Первой мировой войны. — М.: Ин-т полит. и воен. анализа, 1999. — 232 с.
3. Державний архів Вінницької області. — Ф. Д-904- Он. 18. — Спр. 4. — С. 25, зв. 26.
4. *Коляничук О.* Тенденція чи неохайність? // Наше слово. — 2005. — № 43. — 21 жовт.
5. *Коляничук О.* Увічнення нескорених. Українські військові меморіали 20-30-х рр. ХХ ст. у Польщі / Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України. — Л., 2003. — С. 132.
6. *Коляничук О.* Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939) / Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України; Наук, т-во ім. Т. Шевченка. — Л., 2000. — 278 с.
7. *Литвин М.Р.* Проблеми картографії польсько-української війни 1918-1919 рр. // Kartografia wojskowa krajow strefy baltyckiej XVI-XX w. — Torun: Uniwersytet, 1996. — С. 199-202.
8. *Литвин М., Науменко К.* Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали / Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України. — Л.; Х.: Вид-во "Сага", 2007. — С. 100-111.
9. *Сергеев С.В., Долгов Е.И.* Военные топографы русской армии. - М.: ЗАО "Сиди-Пресс", 2001. — С. 205, 206.
10. *Сосса Р.І.* Зародження й початки становлення державної картографо-геодезичної служби в Україні // Військ.-іст. альм. — 2005. — № 1. — С. 13-26.
11. Статут Головної геодезичної управи // Центр. держ. архів вищих органів влади та упр. України. — Ф.3766. — Оп. 1. — Спр. 48. — С. 47-48.
12. *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). — К.: Темпора, 2007. — С. 274-275.
13. *Тинченко Я.* Українське офіцерство: шляхи скорботи та буття (1917-1921 роки). — К.: Тиражув. Центр УРП, 1995. — 258 с.
14. *Фещенко-Чопівський І.* Хроніка мого життя. — Житомир: КВО "Газета" Житомирський вісник", 1992. — 124 с.
15. *Kowal-Medzwecki M.* Wyznaczenie przyspieszenia siły ciężkości w Gdyni, Kartuzach i Warszawie w r. 1926. — Warszawa, 1928.
16. *Kowal-Medzwecki M.* Komparator geodezyjne Głównego Urzędu Miar. — Warszawa, 1929.
17. *Szagała R., Kolaniczuk A.* Cmentarz Prawosławny na Woli w Warszawie. Groby ukraińskie: Przewodnik. — Warszawa, 2002. — С. 63-65.